

БАЛКАНСКИТЕ МОСТОВЕ НА ПОЗНАНИЕ (БАЛКАНИТЕ – ЕЗИК, ИСТОРИЯ, КУЛТУРА (II))

„Балканските мостове на познание” – не трафарет или словесна формула, а надслов, най-точно определящ сложния балкански „микс” от култури, религии, езици, етноси, социални и типично балкански национални стереотипи, поставен за обсъждане по време на Международната научна конференция **“Балканите – език, история, култура”** (23–24 октомври 2009 г.). Второто „издание” на научния форум, чието начало бе поставено през 2007 г., успешно реализира амбициите на организаторите от Историческия и Филологическия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий” за налагането му като диалогова форма на общуване между академичните общности от балканските страни. Диалогът, както категорично сочат статиите във втория сборник „Балканите – език, история, култура”, не изключва дебата, спорните тези и хипотези, „отворените” дискусии. Всички те обаче са доминирани от идеята за креативност, интегрирала постиженията на специалисти от различни области на хуманитаристиката при изследването, разбирането и интерпретациите на „цветния”, труден за еднопосочно дефиниране балкански свят.

Сборникът с докладите и научните съобщения (45 на брой) на участниците – представители на едни от най-престижните университети и научни институции в България, Румъния, Сърбия, Албания, Турция и Гърция, – дава точна представа не само за дискутираните проблеми, но и за последните тенденции в областта на историческата наука, социологическите и етнологичките проучвания, обществената география и образование, лингвистиката и социолингвистиката, литературознанието, теорията и практиката на превода.

Едни от основните акценти в тематиката на сборника са поставени и в статиите, изнесени като пленарни доклади по време на конференцията.

В *„Трите края и четвъртият”* – един от пленарните доклади, предизвикал подчертан и оправдан интерес – *Драган Жунич* (Ниш, Сърбия), доктор хонорис кауза на Великотърновския университет, поставя сложния въпрос за националните идентичности на Балканите и в страните от бивша Югославия в съвременния глобализиращ се свят. Събдването на провъзгласените през последните години „три велики края” – на историята, на националните езици и на националните литератури”, според автора би повлякло след себе си края на самите Балкани. Без да пренебрегва процесите на извършващата се глобализация и известна културна унификация, Драган Жунич не просто посочва „преимущества” и „вредите” от тези тенденции. Той се спира и на желател-

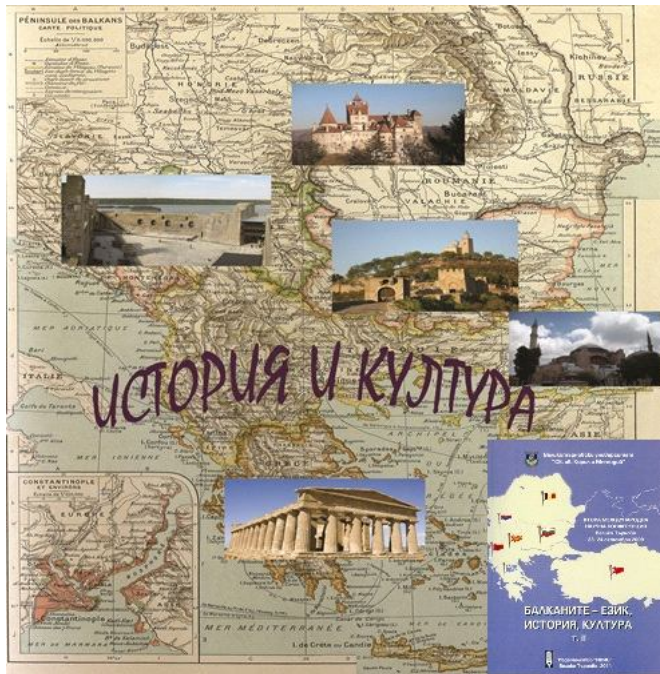
ните езикови и културни различия, на паралелно протичащите процеси на диференциация и, накрая, на важната в културен аспект необходимост да се запази буквално иронична резервираност по отношение на националната история.

Основните стереотипи в двустранните отношения на две от балканските държави – Румъния и България – в динамиката на политическите промени след 1878 г. са очертани в пленарния доклад на *Даниела Виктория Буша* (Букурещ, Румъния) – „*Румъния и България – в търсене на добросъседство (1878–1914)*”. Невралгичен проблем в румънско-българските отношения, белязани както от моменти на солидарност, добросъседство и разбиране, така и от такива на подозрителност, спорове, недоверие и дори враждебност, според авторката е установяването на южната граница на Добруджа, тъй като и двете страни са били недоволни от решенията на Берлинския конгрес от 1878 г. Д. Буша поставя и важния за Балканите въпрос за ролята на външнополитическия фактор в лицето на някои от великите сили на Европа, превърнал се до голяма степен в катализатор на възникналите спорове и конфликти между двете страни.

Пленарният доклад на *Ценка Иванова* (Велико Търново), озаглавен „*Съвременни предизвикателства пред балканските славянски езици*”, се основава на тезата, че съвременните южнославянски книжовни езици са функция на етнокултурни, конфесионални и политически фактори, включително и на извънезикови обстоятелства, които моделират определена книжовноезикова практика. Техният съвременен статус е обвързан индиректно и с представата за Балканите у носителите на друг манталитет и друга ценностна система. В изложението се поставят акценти върху диалектното многообразие на южнославянската езикова територия и старите славянски книжовни традиции, ролята на Константинополската и Римокатолическата църква за писмената практика на славянските народи, възникналите противоречия вследствие „умножаването” на езикови стандарти от средата на ХХ и началото на ХХІ век, прекрояването на държавни граници на Балканския полуостров и прагматиката на съвременните контакти в социолингвистичен, психолингвистичен и етнолингвистичен аспект.

Другите статии в сборника са включени в три раздела, които съответстват на трите секции, в рамките на които протекоха заседанията на конференцията: „*История и култура*”, „*Култура и общество*”, „*Език и литература*”.

ИСТОРИЯ И КУЛТУРА



Географското разположение на Балканския полуостров, пряко повлияло върху историческата съдба на обитателите му, неведнъж е било и ще бъде обект на научни, научнопопулярни, политически и медийни коментари от всякакъв характер. Дори само част от наложилите се трафарети от типа на “Балканите – кръстопът на култури”, “Балканите – люлка на европейската цивилизация”, “Балканите – гранична зона между Изтока и Запада” очертават Балканите като “конфликтно-контактна зона” на разнообразни културни, езикови, държавно-политически и други дадености и предполагат многообразието от проблеми при изследването на историята и културата на полуострова.

Разделът „*История и култура*” съдържа 17 от изнесените в тази секция доклади, посветени на сложното и многопластово минало и културни процеси на Балканите и техните проекции в съвременността. Публикуваните съпоставителни изследвания на учени от ВТУ „Св. св. Кирил и Методий”, СУ „Св. Климент Охридски” и Университет “Овидий” в Констанца (Румъния) очертават няколко тематични полета в широкия хронологически диапазон от античността до съвремието и дават отговори на много от важните за историята и културата на Балканите проблеми.

В рамките на първия тематичен кръг – **християнизацията и църковните структури на Балканите** – попада единствено изследването

на *Димитър Димитров* (Велико Търново) – „*Християнството сред бесите в късната античност: извори, факти, проблеми*”. То е посветено на историческата съдба на траките през късната античност, но е фокусирано върху процеса на християнизация сред тях. Авторът поставя една голяма и важна за историята и културата на Балканите тема – религията и процесите, съпътстващи налагането ѝ в рамките на дадена общност или държава. Покръстването на тракийските и други балкански етнически групи в късната античност е разгледано с акцент върху фигурата на Никита от Ремесиана, без да се подминават и някои съвременни спекулации относно неговата самоличност. Безспорен интерес предизвикват разгледаните от автора източници, които насочват към наличието ако не на литературен, то поне на богослужебен тракийски (*бески*) език (с използване на латинска или гръцка писменост) в литургията на Балканите, както и в манастирите в Светата земя.

Християнската църква и семейно-брачните отношения в сравнителен план с католическа Европа е другото важно за проучването на обществата на Балканите тематично поле. На тази тема е посветено компаративното изследване на *Надежда Христова* (Велико Търново), под названието „*Отношения между съпрузите и между родители и деца според църковното право в България и католическа Европа (XII–XIV в.)*”. Статията разглежда позициите на Църквата в средновековна България, като принадлежаща към православната традиция, и в католическа Европа по въпросите на семейните отношения на базата на текстове от три църковно-правни сборника: *Азбучната синтагма* на Матей Властар, *Декрета на Грациан* и *Декреталите на Григорий IX*. Авторката стига до извода, че въпреки акцентирането върху различни аспекти на семейните отношения, съставителите и на трите сборника са положили усилия да структурират основните принципи, които би трябвало да ръководят взаимоотношения между членовете на семейството, основавайки се на Свещеното писание, на мненията на църковни авторитети и гражданските закони (римско и византийско право).

Етнодемографските промени след османското завоевание и ислямът в различните му проявления на контакта и конфликта е темата, на която е посветено изследването на *Красимира Мутафова* (Велико Търново) – „*Трансплантираният Анадол*”?: *нови регистрови данни за Османпазарска каза*”. На основата на сравнителен анализ на компактната информация от новопреведени османски регистрови документи авторката прави опит за изясняване на някои от спорните въпроси в българската и чужда историография относно моделите на демографски, религиозни и етнически промени в Североизточна България през XV и следващите векове. Основният акцент е поставен върху начина, по който се формират част от мюсюлманските анклавни на Балканите след османското завоевание на примера на динамично

променящият се етнорелигиозен и демографски облик на региона, който днес идентифицираме като Омуртагско.

Най-пространно представеният тематичен кръг от този раздел са **балканските културни, политически, дипломатически и икономически взаимоотношения, Западна Европа и Русия през Античността, Средновековието и Новото време.**

Различни аспекти от балканските политически взаимоотношения през Античността и Средновековието се разглеждат в два от докладите от тази група.

Намесата на траките в епичните Гръко-персийски войни е обект на изследване в публикацията на *Живко Жеков* (Велико Търново) – „*Приносът на траките за победата на елините в Гръко-персийските войни 490–449 г. пр. Хр.*”. Обстоятелственият анализ на индиректното участие на траките в Гръко-персийските войни дава основание за извода на автора, че, макар да не целят на всяка цена да помогнат на елините да спечелят войната, траките имат значителен принос за победата им. В този контекст е разгледана безспорната заслуга на траките за временното отлагане на първата персийска експедиция срещу континентална Елада в 490 г. пр. Хр. Последвалите техни действия според Ж. Жеков водят до краха на стратегическата кампания на персите за завладяване на Балканския полуостров.

В изследването на *Момчил Младенов* (Велико Търново) – „*Някои аспекти в балканската политика на Шарл I д'Анжу*” – прецизно са очертани основните моменти от балканската политика на Шарл I д'Анжу, в която са въввлечени почти всички политически и военни фактори в региона. Специално внимание е отделено на съюза между Търново и Сицилийското кралство, който бележи и излизането на Българското царство от рамките на балканската политика и традиционния двубой с Византия. Събитията показват, че това явление е временно, но неговото значение в българската и балканската действителност през средните векове не бива да се подценява.

Една обособена група доклади от този тематичен кръг е посветена на **Русия, балканските културни и просветни връзки и европейското Просвещение през XVII–XIX в.** Континуитетът и конкретните измерения на културните промени на Балканите са разгледани в контекста на общоевропейското развитие през XVII–XIX в.

В статията си, озаглавена „*Политиката на Русия към балканските православни християни през XVII век*”, *Андрей Андреев* (Велико Търново) разисква основните идеи в политиката на руските владетели спрямо православно население в Османската империя и целенасочените стъпки за налагане на руското влияние на Балканския полуостров през XVII в. Едни от основните акценти в изследването са поставени върху развитието на идеята „Москва – трети Рим”, появила се още през XV в. и в плановете за културна и политическа експанзия към Балканите, в които на Руската православна църква е отредена първостепенна роля.

Приносът на българите, възпитаници на Атинския университет, в борбата за национална независимост на България и в идейния и културния живот на балканските народи е ясно открит в изследването на *Димитриос Румпос* (Велико Търново) – „*Приносът на българите, следвали в Атинския университет, за културата на балканските народи*”. Дадена е богата информация за образованието, социалния живот и дейност на Иван Селимински, Константин Миладинов, Григор Пърличев, Марко Балабанов, Мелетий Зографски, Димитър Славиди, оставили дълбока следа в историята на XIX век.

На проникването на идеите на Просвещението на Балканите е посветено изследването на *Владимир Владов* (Велико Търново) – „*Европейското Просвещение и Балканите през XIX в.*”. Един от основните акценти е поставен върху значението и влиянието на Просвещението за формирането на новата българска интелигенция и общество. Авторът изтъква необходимостта от по-системно издирване и аналитично проучване на съхранената гръкоезична документация, съпътстваща живота и дейността на просветните центрове през периода на Българското възраждане.

Стереотипите в българо-румънските взаимоотношения, стратегията на българското военно разузнаване в Букурещ и ролята на династичните бракове в дипломатията на двете държави са разисквани в няколко доклада.

В изследването на *Флорин Ангел* (Констанца, Румъния) – „*Доблестните войни на съседите – стереотипи в румънско-българската история през 1913 г.*” – се прави опит да се очертаят основните характеристики на т. нар. *галантна война*. Съпътствана от много аристократични прояви зад фронтната линия, които напомнят поведението на френските крале, тя според автора се оказва важна част от събитията, в които участват почти всички румънски политически актьори: през юни – юли 1913 г. всички, от които зависят политическите решения, се чувстват отговорни за съдбата на Балканите.

„*Кадрова осигуреност и агентурна мрежа на резидентурата на българското военно разузнаване в Букурещ (ноември 1913 – август 1916 г.)*” е в центъра на изследването на *Николай Проданов* (Велико Търново). На основата на детайлно проучване на запазени архивни източници са анализирани едни от най-съществените аспекти на дейността българската военна разузнавателна служба в Букурещ в периода между ноември 1913 г. и август 1916 г. и потърсени причините за неуспехите ѝ. Авторът се спира обстойно на неблагоприятните фактори, които възпрепятстват дейността на българския военен аташе Александър Самарджиев: общ недостиг на служители с необходимата подготовка в българската армия, финансовите проблеми и, най-вече, активната работа на румънските контраразузнавателни агенции.

Изследването на *Даниел Цитирига* (Констанца, Румъния) – „*Троне – между дипломатическите стратегии и политическите интереси. Румънско-български проекти за династически бракове, 1921–1926 г.*” –

разглежда българо-румънските дипломатически отношения през 20-те години на XX в. на основата на три проекта за династически брак между представители на царските фамилии на Румъния и България. Пропадането на преговорите за сключване на брак между принцесите Мариоара или Илеана и цар Борис III според автора доказва, че, макар и географски близки, Румъния и България са две страни, чиито основни интереси не съвпадат: България винаги предявява териториални претенции към Румъния, Гърция и Сърбохърватското славянско кралство, докато Румъния съобразява външната си политика с близостта си до регионални съюзи като например Малката Антанта.

В контекста на този тип проблеми на Балканите би следвало да се постави научното съобщение на *Катерина Данаилова* (Велико Търново) – „*Опити на България за мирно уреждане на гръцко-българския въоръжен конфликт от октомври 1925 г.*”. На основата на обстойно проучване на налични архивни източници и публикувана документация в изложението са открити усилията на българските погранични власти, военното командване и правителство за мирно уреждане на най-кратката война на Балканите, известна като „Петричкия инцидент”, спечелили симпатиите на световната общественост.

Един по-различен акцент от балканската действителност е разгледан в статията на *Магдалена Тита* (Констанца, Румъния) – „*Румъния и България през 1956 г.*”. Авторката изяснява концептуално влиянието на решенията на XX Конгрес на КПСС от 1956 г. върху международната политика на България и Румъния. Анализирани са новите моменти в отношенията на двете страни с Югославия, позицията им по полските и унгарските събития от 1956 г. и по Суецката криза. М. Тита стига до извода, че именно след 1956 г. България и Румъния се отдалечават в следваните основни насоки във външната им политика. След тази година политическите елити на двете страни имат различен произход, различни икономически интереси и външнополитическа ориентация.

Различни аспекти от другата пространно разисквана тема – **Балканите в контекста на международната политическа конюнктура през XX и XXI век и съвременния глобализиращ се свят** – са представени в три доклада от този раздел.

Прегледът на американската преса в периода между двете световни войни, на основата на вестник *Time*, дава основания за твърде противоречиви интерпретации от страна на *Емануел Пlopeану* (Констанца, Румъния) в статията му „*Балканите – отдалечен регион. Коментари на американската преса в периода между двете световни войни*”. В текста е обърнато внимание на новия опит в сферата на държавността (чрез понятия като *електорално поведение* и *политическа фигура*) като основна причина за грешките при вземане на решения, за изявените предпочитания към авторитаризъм и политически и етнически радикализъм.

Обект на изследване в статията на *Мирела Велева* (София) – „*Отраженията на Източна Европа в западноевропейския интеграционен процес*” –

са различните прояви на отражение на Източна Европа върху процеса на европейска интеграция – както като идеологическа концепция, така и като активно участие. Изложението е конструирано около три примера за тази рефлексия. На първо място – участието на източноевропейските съпротивителни движения в насърчаването на европейската идея за обединение по време и след края на Втората световна война. На второ – събитията в социалистическия лагер в първото десетилетие на Студената война, импулсиращи консолидирането на западноевропейците през 50-те години. На трето – първите признаци за реформи в социалистическите системи през 80-те години като катализатор за промени в институционалната структура на Европейската общност.

Динамиката на промените в позицията на Балканите в международната политическа конюнктура в края на ХХ в. и конкретните измерения на ролята на НАТО са ясно открити в изследването на *Стефан Анчев* (Велико Търново) – „*НАТО на Балканите в края на ХХ век*”. Авторът представя в съпоставителен план резултатите от външнополитическата намеса на Балканите в началото и края на ХХ в. с оглед реализацията на националните доктрини. Акцентира се върху последиците от събитията в края на ХХ в., довели не само до унищожаването и на последната национална доктрина, свързана със създаването на Югославия, но и до налагането на еднополюсния модел на външна намеса, доминирана от САЩ – намеса, която според Анчев носи белезите на съвременните технологии на демагогията и манипулацията на общественото съзнание, принципа на двойния стандарт, а често и на безпринципни действия в региона.

На специфично български актуални проблеми е посветено изследването на *Михаела Мелинте* (Констанца, Румъния) – „*Ориентири на българския преход към демокрация. Реформите на електоралния процес*”. Авторката очертава основните характеристики на политическото развитие на България в „прехода” след 1989 г. – демократична политическа система със стабилен парламент, активно гражданско общество и свободни от политическо влияние медии. Подчертана е ролята на проведената поредица от президентски, парламентарни и местни избори – свободни, коректни и без особени нарушения, като е акцентирано върху някои аспекти на електоралната система на страната.

* * *

Най-вероятно част от изложените тези в докладите от този раздел ще провокират дискусии в нашите научни среди поради твърде спорния си характер. Те са оставени във вида, в който са представени, без намеса, корекции или критичен коментар от страна на редакционната колегия на сборника.

КУЛТУРА И ОБЩЕСТВО



Човекът от специфичния географски регион „Балканите” е човек на силния темперамент, силната воля и силния дух – човек, който в стремежа си да бъде забелязан и то с добро, прави невъзможното да се отърси от негативите, да изведе положителното за свое водещо начало и да очарова с прилив на особена виталност. Споделяйки общи европейски ценности, стремейки се към общите икономически и финансови пазари, хората от Балканите са заедно.

Балканите са орисани да следват парадигмата на новото време, характеризираща се с глобализация на капитала, свободно движение на хора и стоки, идеи и знание, развитие на информационното общество и обществото на знанието, с нов облик на труда и нови дейности. В такова променено общество приоритети са знанието и информацията, университетът и медиите.

Водени от тези основни принципи, организаторите на конференцията структурираха модул „Култура и общество”, очертаващ интердисциплинарен сектор на научното познание. В него бяха публикувани 17 доклада от 19 участници от България (Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий”, Етнографски институт с музей при БАН, Национален парк-музей „Шипка – Бузлуджа”), Турция (Университет „Улудаг”, Бурса и Анкарски университет), Албания (Университет „Александър Джувани”, Елбасан), Сърбия (Университет в Ниш) и Румъния (Университет „Овидиус”, Констанца).

Даденостите на съжителството на обща територия, осигуряващо постоянни контакти, общата съдба, наситена с превратности в обществената и културната сфера, ценността на традициите и стремежът към доказване и себедо-

казване в рамките на Европа обединяват усилията и фиксират в обща посока изследванията на балканските учени. Това стимулира академичната конкуренция, водеща до аргументираност и задълбоченост на проучванията и до социокултурното обогатяване на познанието.

Многоспектърните интереси, провокирани от нетърпеливото академично очакване за истинност на проучванията и адекватен на надеждите краен резултат, предпостави многообразието от теми в сборника. В предложените статии са засегнати въпроси на националната и балканската култура, на развитието на езика в условията на глобализацията, на културния образ на българската и сръбската общност, на културната идентичност на балканските народи в постмодерната епоха, на влиянието на медиите в сложната амалгама от взаимоотношения между толерантността и омразата, на териториалните обществени различия и балканските граници, на значението на географските фактори за формирането на културни и образователни ареали, на етнокултурни и етнологички особености и проблеми на Балканите, на значението на културно-исторически събития и обекти за формиране на национална памет и пр.

В публикацията на *Любиша Митрович* (Ниш, Сърбия) – „*Jezik i identiteti u uslovima globalizacije*”, се акцентира върху значението на езика за отстояване на национална идентичност в условията на глобализационния процес. Езикът и националната държава през призмата на противоборството с „третата вълна” на Алвин Тофлър, глобализацията на Зигмунд Бауман и световната култура на Томас Елиът са научно-културно намигване към съвременните ни настройки и съмнения. Коментирайки тезите на Николай Бердяев, Любиша Митрович изразява надежда за отстояване на балканската идентичност, припознавайки младата демографска маса като стожер на този процес.

Елван Топаллъ (Бурса, Турция) представя дейността на турски художник, творил в размирните и исторически противоречиви от гледна точка на политическа оценка години в началото на ХХ в. – „*Турски военнопленник в София от 1913 г.: военният художник Мехмет Али Лага (1878–1947 г.)*”. Попадайки в Художествената академия в София по време на Балканската война, той създава художествени произведения (особено пейзажи от София и Дарданелите), които отразяват светоусещането му извън императивите на държавническите и военни балкански елити. Топаллъ анализира както художествената същност на произведенията, така и местата, които Лага е посетил, а също и публикациите, посветени на неговите картини и на българското изобразително изкуство от този период, отразени в турски списания.

Хетерогенният характер на раздела „*Култура и общество*” е подсилен от интересната публикация на *Хюсеин Мевсим* (Анкара, Турция) – „*Пътните бележки на Селим Сърръ Тарджан за София (1932)*”. Тарджан, спортен деятел, водач на олимпийското движение в Турция, впечатлен от всестрания подем на българското общество, отбелязва: “Опознаването на един толкова

скромнен, работлив и непоколебим съсед е твърде приятно задължение”. Изследването на Мевсим е принос към налагащата се тенденция на търсене на доброто у „другия”.

В труда на *Джерджди Шкау* (Елбасан, Албания) – *„Решаването на проблема с руините в Елбасан”* – акцентът е върху негативното влияние на антропогенната дейност върху културно-историческото наследство. Укорът към дейността на управляващата към този момент в Албания Партия на труда би следвало да се възприема като укор априори поради липса на управленска концепция за опазване на националното културно наследство и поради negliжирането му като ценен духовен ресурс.

В характерния си историко-географски стил, през призмата на геополитическите реалности и с помощта на научната ирония, *Атанас Дерменджиев* (Велико Търново, България) ни отправя към географската „закваска” на балканската политика на Румъния в публикацията си *„Географията в балканската политика на Румъния”*. Претоварен ли е Балканският полуостров с конфликти и подозрително напрежение, пита той. Какъв е моделът за „правилното” политическо преживяване в условията на балканска разноцветност? Как Румъния изгражда своето поведение и как се вписва в съвременната балканска политическа обстановка? Резултатите от последните президентски, парламентарни и местни избори са отправна точка за последващи разсъждения. И все пак остава въпросът: „Българските пожелания за просперитет на румънската държава ще бъдат ли чути сред шума от тържествени салюти?”

Балканският полуостров е „натоварен” с огромен културно-туристически потенциал. В обсега на българската територия един от основните ареали е Черноморският. В публикацията *„География на българското черноморско културно пространство”* *Стела Дерменджиева* и *Боянка Димитрова* (Велико Търново, България) акцентират върху културната съставка на туризма в България, върху неговото значение и мястото му в цялостния обществено-икономически процес на страната. Очертавайки райони и направления авторите изтъкват мултиплициращия ефект от оползотворяването на географските, историческите и културните дадености на българското черноморско крайбрежие. Предложените културно-исторически маршрути аргументират необходимостта от активна „експлоатация” на анализирания територия.

В изследването на *Пламен Парашкевов* (Велико Търново, България) – *„Границите на Балканите – география, история, иконография”*, е застъпена тезата за трансформацията на балканското пространство и за необходимостта от нов „прочит” на наситените със съдържание и съмнения граници на Балканите. Препоръчва се акцентът да бъде поставен върху преодоляване на тяхната бариерност – инфраструктурна, икономическа, психологическа, и в превръщането им от зони на конфронтация и стопанска изолация в зони на интензивно сътрудничество.

Публикацията на *Стела Дерменджиева* и *Петя Събева* (Велико Търново, България) *„Балканите в учебното географското познание“* предлага структурен вариант на преподаване на региона, включващ: оценка на географското му положение, проследяване на историко-географските особености при формирането на дефинираната територия, комплексна социално-икономическа и геополитическа оценка на природно-ресурсния потенциал, обща и тематична геодемографска характеристика, държавно-политическо и административно устройство на страната, анализ на социално-икономическото развитие и характеристика на регионалните различия.

Изследването на балканското географско пространство протича през призмата на твърдението, че „локалният цвят на балканската култура и неговата цветистост се състои в неизравнените културни нива въпреки еднаквите духовни стандарти“ (Андрей Пантев).

В своята статия *„Академичното четене и интеркултурната компетентност“* *Силвия Грудкова* (Велико Търново, България) поставя въпроси, свързани с възможностите на съпоставителната риторика за формиране на интеркултурна компетентност с цел приобщаване към световната научна общност. На преден план е изложен потенциалът на критическото четене като средство за формиране на интеркултурна академична грамотност.

„Традицията като фактор за балканския мултикултурализъм“ е заглавие и основно ядро в изследването на *Наталия Йованович* (Ниш, Сърбия). Според нея глобализацията не руши локалните структури, тя само ги освобождава от идеологическата примка на национализма. Същевременно разделението на Европа по политически и идеологически различия не е в състояние да унищожи богатството на межкултурното сътрудничество на балканските народи. Защото то се осъществява в условията на процес, предполагащ единство на традиционното, съвременното и модерното.

В изследването на *Рачко Попов* (София, България) – *„Родството между светците според поверията на балканските народи“*, е осветлен въпросът за традиционната календарна празничност и култовете към християнските светци в България и в по-широк сравнителен балкански и славянски план. Изведени са различните конфигурации на родство между светците в календарната традиция и частично в песенното фолклорно наследство на балканските народи.

В своето изследване *„Балканската баня като обществена постройка (по сведения на пътешественици от XV–XIX век)“* *Илияна Ганчева* (Велико Търново, България) разглежда характерните особености на общественото строителство в балканските градове. Хамамите, основни елементи на уличното и площадното градско пространство, днес в най-голямата си част са архитектурни забележителности.

Интерес предизвиква публикацията на *Адриана Клаудиа Кътея* и *Мадалина Ласка* (Констанца, Румъния) – *„Културният образ на българската*

общност в добруджанската преса в края на XIX в.”. Според авторките румънските вестници и списания отразяват ролята на българската общност в икономиката, религиозното образование и административния процес в Северна Добруджа. Те изтъкват качествата на българите и просперитетата на техните селища. Кътея и Ласка анализират основните аспекти на българо-румънските културни отношения през XIX в.

В изследването на *Ванче Бойков* (Ниш, Сърбия) – „*Влиянието на верския морал върху културата на сърбите през XIX в.*”, се изтъква, че вярата е система от идеи и норми. Тя се различава от религиозната институция, която, като обществена организация „има своите норми от организационна, а не от идейна природа”. Авторът отбелязва влиянието на сръбския модел за вяра и морал върху хората от българските краища на Сърбия.

Възможно ли е запазването на културната идентичност на балканските народи във века на медиите? Отговор на този въпрос търси *Ивана Стоянович* (Ниш, Сърбия) в своето изследване „*Запазването на културната идентичност на балканските народи в постмодерната епоха*”. В условията на евроинтеграция и глобализация това е трудно, но не и непостижимо. Изграждането на нова наднационална културна идентичност е, като че ли, необратим процес. Но ако се стигне до нов продукт, заявен като „положителна култура”, дали тя е добра или лоша за балканските народи? Въпросът е провокативен и остава тревожно отворен.

Зоран Арацки (Ниш, Сърбия) отбелязва в своята публикация „*Медиите между толерантността и омразата*”, че езикът на омразата, подбуждащ към войни, почти е изчезнал. Но няма ли да се завърне? Авторът е оптимист, отчитайки съвременната балканска толерантност и отношението на медийните представители към народите, особено към малцинствените групи.

В публикацията на *Момчил Маринов* (Национален парк-музей „Шипка-Бузлуджа”) „*Тенденции в българското розопроизводство в края на XIX век (1878–1899 г.)*” е открит както битът и стопанската дейност на населението в Долината на розите, така и тогавашната социално-икономическа обстановка. Лансирана е тезата за стимулиране на проспериращите за онова време дейности в условията на следосвобожденската национална възбуда.

* * *

Публикациите в раздел „*Култура и общество*” не изчерпват темите на научни изследвания на балканските автори, работещи в сферата на социо-културните и политико-географските процеси. Те по-скоро са фрагмент от очакван комплексен резултат, отразяващ задълбочено и пълнокръвно обществената картина и многопластовия характер на балканското пространство.

ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА



Съвместното съществуване на хората в различни форми на обществена организация както в минали епохи, така и в настоящето е в изконна зависимост от езиците, чрез които общуваме. Обменът на информация, която е жизнено важна за човешкото съществуване, е немислим без езиците. Общоприето е също схващането, че културата на всеки народ се отразява в неговия език и чрез сътвореното на езика. В исторически план може би езиковата тема е една от най-чувствителните, защото е свързана с едно от най-съкровените права на личността и на съответната общност – правото на собствено определяна идентичност. От друга страна обаче уважението и интересът към „своя“ език от страна на *другите* подхранват личностното самочувствие за езикова и културна равнопоставеност и принадлежност към съвременни ценностни системи.

Дългото историческо съжителство в рамките на географско-икономическото и политическото пространство на Балканския полуостров е довело до комплекс от специфични процеси между езиците. Неслучайно историческите езикови субстрати, присъствието и оказаното влияние от класически книжовни езици, езиковата конвергенция и дивергенция са формирали своеобразен балкански “Вавилон”, който поражда постоянен изследователски интерес, в чийто периметър е и научната проблематика на Балканския езиков съюз.

Разделът „*Език и литература*“ на втория сборник „Балканите – език, история, култура“, макар и не особено обемист, съдържа научни съобщения от широк тематичен диапазон.

В тематичната област на средновековните български, руски и сръбски културни, езикови и книжовни взаимодействия са представени две статии. Обект

на изследването на *Мария Спасова* (Велико Търново) – „*Старобългарски превод на две хомилии за неделя месопустна (по руски преписи от XII и XV век)*” – е старобългарският превод на поучението за *Неделя месопустна* по текста на кратката му версия в два руски преписа от първата четвърт на XV в., които представят две различни кирилски транслитерации. Задачите, които авторката си поставя, са сравнение на текстовете на краткото поучение по двата преписа, за да се отбележат отликите в съдържанието; установяване на различията в морфосинтаксиса и в лексиката; търсене на отговор коя от двете кирилски версии и на какво езиково равнище е по-близка до архетипа на превода; сравняване на славянския превод на библейските цитати в двата текста; очертаване на лексикалните и граматичните особености в езика на превода като показателни за времето, когато е бил извършен преводът – и за равнището на развитие на книжовния старобългарски език и идиолекта на преводача; търсене на най-устойчивия пласт от езика на превода при тиражирането му в руската ръкописна практика.

На култа към св. Николай Чудотворец, който е широко застъпен в източноправославните държави, е посветен текстът на *Ивета Рашиева* (Велико Търново) – „*Култът към свети Никола и неговата проекция в „Житие на свети крал Стефан Дечански” от Григорий Цамблак*”. Житието на св. Николай Чудотворец, написано вероятно през VI в., се превежда през XIV в. от български книжовник-исихаст. Авторката съпоставя този факт с „Житие на свети крал Стефан Дечански”, създадено от Григорий Цамблак в края на XIV в., по време на игуменстването му в сръбския Дечански манастир. Това съчинение е свързано с утвърждаването на владетелския авторитет на крал Стефан Урош III. За безусловно идеализирания агиографския образ допринася и фабулната измислица за ролята на свети Николай Мирликийски в живота на героя.

Въпроси и отговори, свързани с Балканския езиков съюз, се представят в две съпоставителни изследвания, както и в наблюдения над българския език:

В търсене на спецификата на балканския когнитивен модел *Анастасия Петрова* (Велико Търново) чрез текста „*Знаците на езика и балканският когнитивен модел*” се концентрира върху един необикновен и много важен за балканските езици езиков знак – глаголът ‘имам’. В много от употребите на бълг. *имам* и рум. *a avea* концептите *посесивност* и *екзистенциалност* се пресичат. Това е оригинална особеност на балканския ареал, който се проявява както в граматиката, така и в лексиката на българския и румънския език. Употребата на ‘имам’ във всички пластове на езика е подчинена на единен „сценарий”.

Обект на изследването на *Христина Марку* (Комотини, Гърция) – „*Фразеологични единици с компонент око-очи в български и новогръцки език – опит за съпоставителен анализ*” – са фразеологични единици с

компонент 'очи' в българския и новогръцкия език. Основният акцент в анализа пада върху системата от концептуални метафори в двата езика, върху сходствата и разликите между метафоричните схеми. Съществуват семантично близки фразеологизми, в които очите не се възприемат като специализиран зрителен орган, а като неясен, невидим концепт, като познание, разбиране, интелигентност.

Текстът на *Христина Дамянова* (Шумен) – „*Глаголно-именни съчетания с пасивна семантика в българския език*” – предлага класификации на определена група съчетания с глаголи в българския език, които изразяват прекратено действие или пасивно състояние. Авторката застъпва тезата, че съчетаемостта на думите е съществен компонент от характеристиките на езиците.

Наблюдения над турски фразеологизми и техните еквиваленти в българския език представя *Милена Йорданова* (София) в текста „*Анализ на турските фразеологизми, съдържащи число и/или дума, изразяваща понятие за число в романите на Орхан Памук*”. Изхождайки от тезата, че фразеологичните единици на всеки език представят значима част от неговото богатство и че турският език не прави изключение от това, авторката анализира три от преведените на български език романи на турския писател Орхан Памук (*Името ми е червен, Бялата кула, Черната книга*) и очертава фразеологичните единици, използвани от автора при описание на различни исторически периоди.

Свързано с жанр в румънската литература, с определен исторически и идеологически период е изследването на *Йоана Славчева* (Велико Търново) – „*Времето като „идеологическо алиби” в румънските политически романи от 60-те и 70-те години на ХХ век*”. Периодът на 60-те и 70-те години на ХХ в. е интересен в литературната история на Румъния. Провелият се IX конгрес на Румънската комунистическа партия помага на румънската литература да прекъсне връзките с догмите на социалистическия реализъм. Второто събитие са т.нар. Юлски тезиси на Н. Чаушеску от 1971 г., с които той маркира своята културна революция, повлияна от културната революция в Китай и Северна Корея. Текстът е част от по-голямо изследване за романа в Румъния през този период.

Опит за представяне на ключовата за Балканите роля на река Дунав в културно-антропологически дискурс намираме у *Красимира Колева* (Шумен) с текста „*Fluviul Dunirea on discursul culturii antropologice (Река Дунав в културния и антропологически дискурс)*”. С европейските реки са свързани редица етнически и културни влияния, които могат да се анализират чрез методи на културната антропология. Езиковите изследвания проследяват хидроними, които съдържат дълбинна семантика в народната реч от поколения. Наблю-

денията потвърждават емблематичното значение на река Дунав в диахронен и синхронен културен дискурс.

Изследвания с интердисциплинарен характер, съдържащи езикова и литературна балканистична проблематика откриваме както в пленарните доклади, така и в другите два тематични блока на настоящия сборник. Интердисциплинарният подход потвърждава тезата, че Балканите са пъстра мозайка от енергии, генериращи различна сила, трайност и ефект както върху самите балканци, така и върху Европа и света.

* * *

През последните две десетилетия Балканите за кой ли път станаха поле за кръстосване на интереси, а названието Балкани за пореден път придоби негативен оттенък¹. Трудно е да се определи за специфичен феномен ли става въпрос, за съзнателно търсено и поставяно разграничение между отделните балкански държави и между тях и Европа или за непреодолимо противоречие между глобализация, език и национална идентичност.

Замисълът за периодично провеждане на научния форум „**Балканите – език, история, култура**” и издаване на поредица сборници под същия надслов изцяло противостои на евроцентристкото разбиране за Балканите, на опитите за поляризиране на балканския свят, на едностранното извеждане на историческите наследства (гръцка античност, елинизъм, римско владичество, византийски политически и културен модел, османско управление и т.н.), които оформят облика на полуострова. С цялото свое съдържание настоящият сборник изключва и растящите и обезпокоителни според някои съвременни специалисти по балканска история и култура тенденции на самоизолация, евро- и американофобия и цели да стане част от поредица тематично обособени изследвания върху балканската история, култура, езици и литература.

¹ Пространно изследване на термина/категорията „балканизъм” вж. у: **Тодорова, М.** Балкани. Балканизъм. София, 1999, 20–71.